

Tomasz Zalega*

Wpływ kryzysu finansowo-ekonomicznego na rynek pracy w Polsce

Wstęp

Zapoczątkowany w Stanach Zjednoczonych kryzys finansowy wywarł istotne piętno na sektorze realnym, najpierw w gospodarce amerykańskiej, a następnie w innych krajach, w tym w Polsce. Znalazło to wyraz w dostosowaniach występujących w tych gospodarkach, w tym również na rynku pracy. Spadek wolumenu produkcji spowodowany ujemnym szokiem popytowym rzutuje bezpośrednio na rynek pracy, wywołując różnego rodzaju procesy dostosowawcze, takie jak (Cahuc, Zylberberg 2004: 193–198): spadek płac realnych, zmniejszenie czasu pracy, obniżenie intensywności i wydajności pracy oraz zmniejszenie rozmiarów zatrudnienia.

Obecnego kryzysu nie można jednak traktować wyłącznie przez pryzmat przejściowych turbulencji o charakterze koniunkturalnym, spowodowanych przyczynami natury technicznej. Nie jest to bowiem kryzys, którego przyczyny tkwią w niewłaściwym ustawieniu stóp procentowych czy niezbilansowaniu budżetów. Jest to kryzys systemowy współczesnego kapitalizmu, który dał się zwieść ułudzie neoliberalizmu (Stiglitz 2010; Cassidy 2010; Blanchard, Dell’Arcidia i Mauro 2010).

Jednakże w Polsce nie zaobserwowano kryzysu, a jedynie spowolnienie gospodarcze. Można to tłumaczyć z jednej strony – stabilnym systemem bankowym, w którym duże znaczenie przywiązuje się do depozytów jako źródeł finansowania działalności kredytowej banków, a także niepozyskiwania funduszy w procesach sekurytyzacji ani dokonywania przez banki inwestycji w papiery wartościowe powstałe w wyniku tych procesów – z drugiej zaś niższym aniżeli w gospodarkach rozwiniętych stopniem zadłużenia gospodarstw domowych i przedsiębiorstw (Zalega, 2012a).

* Dr hab. nauk ekonomicznych Tomasz Zalega, Katedra Gospodarki Narodowej na Wydziale Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego.

W 2009 r. Polska, jako jedyny kraj w Europie, osiągnęła dodatni wzrost gospodarczy. W pewnym sensie był to wynik korzystnego splotu okoliczności takich, jak: osłabienie złotego, brak problemów w sektorze budowlanym oraz stosunkowo duży elastyczny rynek pracy. Istotną rolę odegrał także napływ funduszy europejskich (i ich lepsza absorpcja) oraz niemiecki plan wsparcia rodzimego sektora motoryzacyjnego, zakładający przyznawanie premii przy złomowaniu starego auta i zakupie nowego. Do tego dochodzi stosunkowo mała zależność od eksportu. Polska jest, w porównaniu z innymi krajami Unii Europejskiej, gospodarką mało otwartą. Stosunek obrotów handlowych do PKB w Polsce to około 80%. Załamanie się globalnego handlu w wyniku światowej recesji dotknęło polską gospodarkę w znacznie mniejszym stopniu. Nie bez znaczenia okazała się silna konsumpcja wewnętrzna. Wkład popytu krajowego we wzrost PKB w 2010 r. wyniósł 4,4 punkty procentowe, podczas gdy wkład eksportu netto był ujemny i wyniósł 0,6 punktu procentowego. Ponadto, wzrost dochodu rozporządzalnego w gospodarstwach domowych i poprawa sytuacji finansowej przedsiębiorstw wpływały pozytywnie na wydatki konsumpcyjne gospodarstw domowych.

Do zwiększenia popytu wewnętrznego w Polsce w 2010 r. przyczyniło się także spożycie oraz przyrost zapasów. Natomiast kolejne dobre informacje gospodarcze uruchamiały mechanizm samosprawdzającej się prognozy: banki, przedsiębiorstwa i konsumenci zaczęli wierzyć, że recesji da się uniknąć, co stało się samoczynnym elementem wzrostu gospodarczego (www.nietakikryzysstraszny.pl/images/Raport_Otwarcia.pdf, dostęp dnia 07.04.2012 r.).

Kryzys finansowo-ekonomiczny wpłynął na rynek pracy w Polsce, wywołując cały szereg reakcji dostosowawczych, polegających m.in. na zmniejszeniu zatrudnienia w gospodarce, co z kolei znalazło odbicie w poziomie i strukturze bezrobocia. Zmiany dokonujące się na rynku pracy powodują, że staje się on coraz ważniejszym determinantem rozwoju społecznego, a sytuacja na rynku pracy jest uznawana za ważny element oceny rozwoju społeczno-gospodarczego w danym kraju.

Celem artykułu jest przeanalizowanie wpływu spowolnienia tempa wzrostu gospodarczego na kształtowanie się podstawowych wskaźników makroekonomicznych odnoszących się do rynku pracy w Polsce. W tym celu, w artykule przeanalizowano współczynnik aktywności zawodowej ludności i wskaźnik zatrudnienia, a następnie skoncentrowano się na omówieniu zjawiska bezrobocia z punktu widzenia podstawowych cech demograficzno-społecznych. W dalszej części artykułu, w sposób syntetyczny, przeanalizowano kolejny istotny makro wskaźnik ekonomiczny opisujący sytuację na rynku pracy, jakim jest przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto. Podsumowanie rozważań i najważniejsze wnioski kończą niniejszy artykuł.

Aktywność zawodowa ludności w okresie kryzysu

Do kluczowych makrowskaźników ekonomicznych opisujących sytuację gospodarczą kraju zalicza się wskaźniki opisujące rynek pracy, m.in.: współczynnik aktywności zawodowej, wskaźnik zatrudnienia, struktura pracujących według sektorów ekonomicznych, stopę bezrobocia i przeciętne wynagrodzenie brutto w gospodarce narodowej (Zalega, 2012b).

Obraz zatrudnienia w latach 2007–2011 został nakreślony przy użyciu charakterystyk jego poziomu (liczby pracujących, współczynnika aktywności zawodowej i wskaźnika zatrudnienia) oraz struktury.

W całym badanym okresie liczba pracowników, jak i bezrobotnych ulegała falowaniu (tabela 1).

**Tabela 1. Liczba pracujących w Polsce w latach 2007–2011
(stan w końcu roku, w tys. osób)**

Wyszczególnienie	Lata				
	2007	2008	2009	2010	2011
Ogółem	15 538	16 005	15 885	16 075	16 284
Mężczyźni	8 553	8 813	8 701	8 844	9 027
Kobiety	6 985	7 193	7 184	7 231	7 257
Miasta	9 582	9 894	9 820	9 966	9 991
Wieś	5 956	6 111	6 065	6 109	6 292

Źródło: opracowanie na podstawie: GUS, 2012b.

Początkowo (lata 2007–2008) liczba pracowników wzrosła o 3,0%, rok 2009 charakteryzował się spadkiem liczby pracujących o 0,7% (w okresie widocznego w Polsce wyhamowania rozwoju gospodarczego), następnie w latach 2010–2011 liczba pracujących ponownie wzrosła o 1,3%. W sumie w latach 2007–2011 nastąpił wzrost liczby zatrudnionych (o 4,8%), przy wzroście PKB. W badanym okresie, spośród ogółu pracujących, większość stanowili mieszkańcy miast, zaś ich udział w ogólnej liczbie pracujących kształtował się na poziomie około 61,8%.

Kolejnym wskaźnikiem obrazującym rynek pracy jest współczynnik aktywności zawodowej (tabela 2).

Tabela 2. Współczynnik aktywności zawodowej ludności i zatrudnienia w latach 2007–2011 (stan w końcu roku, w %)

Wyszczególnienie	Lata				
	2007	2008	2009	2010	2011
Współczynnik aktywności zawodowej					
Ogółem	69,5	70,6	71,2	72,0	72,8
Mężczyźni	74,8	75,7	76,0	76,6	77,2
Kobiety	64,1	65,2	66,2	67,2	68,0
Miasto	69,1	70,2	71,2	72,6	73,1
Wieś	70,3	71,1	71,4	71,1	72,4
Wskaźnik zatrudnienia					
Ogółem	63,5	65,7	65,1	65,2	65,9
Mężczyźni	68,9	71,1	69,6	69,7	70,7
Kobiety	57,9	60,1	60,2	60,4	60,6
Miasto	63,0	65,3	64,9	65,6	66,0
Wieś	64,4	66,4	65,3	64,5	65,6

Źródło: opracowanie na podstawie: GUS, 2012b.

W latach 2007–2011 nastąpił niewielki wzrost współczynnika aktywności zawodowej osób w wieku produkcyjnym o 4,7%. Wskaźnik ten zwiększył się niezależnie od miejsca zamieszkania (odpowiednio w miastach o 4,0 pkt i o 2,1 pkt na wsi). W całym badanym okresie współczynnik aktywności zawodowej był wyraźnie wyższy u mężczyzn (75,9%) niż kobiet (66,1%).

Wskaźnik zatrudnienia w całym badanym okresie pozostawał praktycznie na zbliżonym poziomie (wzrost o 3,8%). Zarówno w populacji mężczyzn, jak i kobiet nastąpił jego wzrost (odpowiednio o 2,6% i o 4,7%). Biorąc pod uwagę miejsce zamieszkania, poprawę tego wskaźnika odnotowano zarówno wśród mieszkańców miast (wzrost o 4,8%) i wsi (wzrost o 1,8%).

Współczynnik aktywności zawodowej wynoszący w 2011 r. 65,9% pokazuje, że w badanym okresie nie tylko rosła liczba osób aktywnych zawodowo (co mogłoby stanowić jedynie odzwierciedlenie tendencji demograficznych), lecz również rósł ich udział w liczbie ludności w wieku 15–64 lata. Dzieląc grupę osób w wieku 15–64 lata na mniejsze przedziały wiekowe, można odnotować, że w latach 2007–2011 najbardziej wzrosła aktywność zawodowa wśród osób w wieku 55–64 lata (o średnio 1,3% z kwartału na kwartał), czego główną przyczyną była zdecydowanie większa aktywność zawodowa kobiet w tym wieku, która rosła w tempie przeszło 2% kwartalnie w analizowanym okresie. Zmiany w pozostałych grupach dowodzą, że w latach 2007–2011 rosła aktywność zawodowa praktycznie we wszystkich grupach wiekowych.

Kryzys finansowo-ekonomiczny w latach 2007–2011 miał w obiegowych opiniach zróżnicowane oddziaływanie na poszczególne sektory gospodarki. Ujęcie sektorowe jest możliwe do zbadania dzięki przeanalizowaniu struktury pracujących

w sektorach ekonomicznych według obowiązującej klasyfikacji PKD (tabela 3). Należy w tym miejscu nadmienić, że jednym z symptomów zwiększenia poziomu rozwoju innowacyjności gospodarek jest zmniejszenie udziału zatrudnionych w rolnictwie, zaś zwiększenie w usługach.

**Tabela 3. Struktura pracujących według sektorów w latach 2007–2011
(stan w końcu roku, w %)**

Wyszczególnienie	Lata				
	2007	2008	2009	2010	2011
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Sektor publiczny	27,7	26,9	26,2	26,3	25,3
Sektor prywatny	72,3	73,1	73,8	73,7	74,7
Sektory ekonomiczne:					
Rolniczy	14,0	13,4	12,9	12,7	12,6
Przemysłowy	31,2	32,0	30,8	30,4	30,5
Usługowy	54,8	54,6	56,3	56,9	56,9

Źródło: opracowanie na podstawie: GUS, 2012b.

W latach 2007–2011 zatrudnienie w sektorze publicznym obniżyło się o 8,7%, przy jednoczesnym wzroście zatrudnienia w sektorze prywatnym o 3,33%. W 2011 r. w stosunku do 2007 r. zatrudnienie w sektorze usług wzrosło o 3,8%, zaś w sektorze rolniczym i przemysłowym spadło (odpowiednio o 10,0% i 2,3%). W badanym okresie pracownicy w sektorze usług stanowili 55,9% wszystkich pracujących, w sektorze przemysłowym 31%, a w sektorze rolniczym 13,1% ogółu pracujących.

Wolniejsze, niż zakładano, przemiany w II i III sektorze gospodarki narodowej spowodowały, że udział zatrudnienia w przemyśle przekracza, a w usługach nie osiąga (lecz minimalnie) wartości zakładanych w Strategii Rozwoju Kraju (SRK). Zakładana w SRK wartość wskaźnika w 2015 r. wynosi dla sektora I – 11%, sektora II – 22%, zaś dla sektora III – 63%.

Rozmiary bezrobocia i stopa bezrobocia

Najważniejszym skutkiem kryzysu finansowo-ekonomicznego jest niewątpliwie zjawisko bezrobocia. Utrata pracy, a tym samym zmniejszenie dochodów przez jednego lub więcej członków gospodarstwa domowego, w istotny sposób rzutuje na konsumpcję i w efekcie powoduje zmiany w zachowaniach nabywczych konsumentów. Analiza bezrobocia jest prowadzona na podstawie wielkości wyrażonych absolutnie (poziom bezrobocia), rozkładu populacji bezrobotnych według cech demograficzno-społecznych, miar natężenia bezrobocia i mierników względnych (stopa bezrobocia, wskaźnik długotrwale bezrobotnych). Zjawisko bezrobocia, z uwagi na zmniejszone możliwości nabywcze gospodarstw domowych, jest istotnym determinantem wpły-

wającym na strukturę konsumpcji. Im wyższy poziom bezrobocia, tym mniejszy jest popyt wewnętrzny netto i poziom produkcji krajowej, co z kolei wpływa na zmniejszenie tempa rozwoju gospodarczego kraju.

W latach 2007–2011 wzrastała stopa bezrobocia, czyli procentowy udział bezrobocia w ogólnych zasobach siły roboczej (tabela 4).

**Tabela 4. Stopa bezrobocia według województw w latach 2007–2011
(stan w końcu roku, w %)**

Województwo	Lata				
	2007	2008	2009	2010	2011
Polska	11,2	9,5	12,1	12,3	11,8
Dolnośląskie	11,4	10,0	12,8	13,0	11,9
Kujawsko-pomorskie	14,9	13,3	16,2	16,6	15,9
Lubelskie	13,0	11,2	13,7	13,0	12,4
Lubuskie	14,0	12,5	16,2	15,6	14,3
Łódzkie	11,2	9,2	11,9	12,1	12,1
małopolskie	8,7	7,5	9,7	10,4	9,9
Mazowieckie	9,0	7,3	9,0	9,4	9,5
Opolskie	11,9	9,8	12,9	13,1	12,6
Podkarpackie	14,2	13,0	15,9	15,8	14,8
Podlaskie	10,4	9,7	12,8	13,2	13,4
Pomorskie	10,7	8,4	11,9	12,2	11,7
Śląskie	9,2	6,9	9,4	9,9	9,6
Świętokrzyskie	14,9	13,7	15,1	14,7	14,5
Warmińsko-mazurskie	18,7	16,8	20,7	20,0	18,7
Wielkopolskie	7,8	6,4	9,2	9,2	8,6
Zachodniopomorskie	16,4	13,3	17,1	17,4	16,4

Źródło: opracowanie na podstawie: GUS, 2012b: 75–84.

W badanym okresie stopa bezrobocia była najniższa w 2008 r., zaś najwyższa w 2010 r., stanowiąc odpowiednio 9,5% i 12,3% cywilnej ludności aktywnej zawodowo. W latach 2007–2011 utrzymywało się bardzo duże zróżnicowanie zjawiska bezrobocia. Najwyższą stopę bezrobocia odnotowano w województwach: warmińsko-mazurskim (19,0%), zachodniopomorskim (16,1%), kujawsko-pomorskim (15,4%) i świętokrzyskim (14,6%). Najniższą stopą bezrobocia charakteryzowały się województwa: wielkopolskie (8,2%), mazowieckie (8,8%), śląskie (9,0%) i małopolskie (9,2%).

Liczba zarejestrowanych bezrobotnych w urzędach pracy w latach 2007–2011 ulegała ciągłym zmianom. W 2011 r. liczba zarejestrowanych bezrobotnych była wyższa o 6,6% w porównaniu z analogicznym okresem 2007 r. (tabela 5).

**Tabela 5. Bezrobotni zarejestrowani w Polsce w latach 2007–2011
(stan w końcu okresu, w tys. osób)**

Wyszczególnienie	Lata				
	2007	2008	2009	2010	2011
Bezrobotni zarejestrowani (w tys. osób)	1746,6	1473,8	1892,7	1954,7	1861,7
Mężczyźni	729,2	640,3	926,3	939,9	837,1
Kobiety	1017,3	833,4	966,4	1014,8	1024,6
Posiadający prawo do zasiłku	250,6	271,3	380,0	326,6	288,8

Źródło: opracowanie na podstawie: GUS, 2012b.

**Tabela 6. Bezrobocie według cech demograficzno-społecznych w latach 2007–2011
(stan w końcu okresu, w %)**

Wyszczególnienie	Lata				
	2007	2008	2009	2010	2011
Bezrobocie według płci:					
kobiety	58,2	56,6	51,5	51,9	55,0
mężczyźni	41,8	43,4	48,9	48,1	45,0
Bezrobocie według wieku:					
do 24 lat	19,0	20,7	22,5	21,9	21,6
25–34 lat	27,8	28,4	28,9	29,2	29,4
35–44 lata	19,3	18,6	18,2	18,4	18,6
45–54 lata	25,4	23,6	21,4	20,3	19,2
55 lat i więcej	8,4	8,7	9,0	10,2	11,2
Bezrobocie wg poziomu wykształcenia:					
wyższe	6,9	8,5	9,4	10,5	11,4
średnie policealne i średnie zawodowe	22,1	22,3	22,1	22,0	22,7
średnie ogólnokształcące	9,1	10,2	10,8	10,9	11,3
zasadnicze zawodowe	29,6	28,6	28,9	28,4	27,4
gimnazjalne, podstawowe i ponadpodstawowe	32,3	30,4	28,8	28,2	27,2
Bezrobocie wg czasu pozostawania bez pracy:					
poniżej 1 miesiąca	9,2	12,5	10,4	11,2	12,3
1–3 miesięcy	17,9	23,4	23,9	23,0	15,3
3–6 miesięcy	14,0	15,9	19,8	18,3	14,2
6–12 miesięcy	13,8	14,2	20,1	18,4	24,8
12–24 miesięcy	13,9	12,2	12,8	17,1	18,5
powyżej 24 miesięcy	31,2	21,8	13,0	12,0	14,9

Źródło: opracowanie na podstawie: GUS, 2012b.

W końcu grudnia 2011 r. odnotowano wzrost liczby bezrobotnych w stosunku do 2007 r., zarówno wśród populacji mężczyzn, jak i kobiet, odpowiednio o 14,8% i o 0,7%. W badanym okresie zwiększyła się o 1,2 punktu procentowego zbiorowość

bezrobotnych kobiet i mężczyzn posiadających prawo do pobierania zasiłku. W końcu 2007 r. prawa do zasiłku posiadało zaledwie 14,3%, zaś w analogicznym okresie 2011 r. – 15,5% ogółu zarejestrowanych bezrobotnych.

Dla oceny i prognozy struktury bezrobocia niezbędna jest znajomość struktury bezrobotnych według cech demograficzno-społecznych: płeć, wiek, wykształcenie i czas pozostawiania bez pracy (tabela 6).

Pierwszym ważnym przekrojem badawczym populacji bezrobotnych jest jej zróżnicowanie według płci. Strukturę populacji według tej cechy kształtują w szczególności następujące czynniki: proporcja płci wśród ogółu czynnych zawodowo, stopień feminizacji zatrudnionych w różnych działach gospodarki narodowej, stopień zagrożenia bezrobociem w różnych działach gospodarki oraz zróżnicowane szanse przejścia na wcześniejsze emerytury dla mężczyzn i kobiet.

W Polsce, w badanym okresie, wśród bezrobotnych przeważały kobiety, przy czym ich udział zmniejszał się w latach 2007–2010, a w roku 2011 ustabilizował się na poziomie 55,0%. Z punktu widzenia działań ograniczających bezrobocie ważna jest struktura demograficzno-zawodowa bezrobotnych kobiet. Są to coraz częściej kobiety młode (46,8% wszystkich bezrobotnych stanowiły w badanym okresie kobiety poniżej 35. roku życia), oczekujące na pracę coraz dłużej. W latach 2007–2011 udział kobiet w ogólnej liczbie bezrobotnych zmniejszył się o 5,5%, zaś największy ich odsetek w ogólnej liczbie bezrobotnych występował w województwach: wielkopolskim (58,3%), pomorskim (56,6%), kujawsko-pomorskim (56,5%) oraz śląskim (55,8%).

Drugim, a przy tym jednym z najważniejszych przekrojów badawczych populacji bezrobotnych, jest struktura bezrobotnych według wieku. Wiek określa bowiem pozycję człowieka na rynku pracy, a w przypadku bezrobotnych jest istotną determinantą szansy ponownej aktywizacji zawodowej. Porównanie struktury bezrobotnych według wieku w Polsce ujawnia uderzające różnice. W badanym okresie populacja bezrobotnych wyróżnia się bardzo wysokim udziałem ludzi młodych. Najliczniejszą grupę stanowiły osoby w wieku 25–34 lata (28,7%). Osoby w wieku do 24 lat w ogólnej liczbie bezrobotnych stanowiły 21,1%, natomiast odsetek zarejestrowanych bezrobotnych w wieku 35–44 lata wyniósł 18,7%, 45–54 lata – 22,0%, a powyżej 54 lat – 9,5%. W latach 2007–2011 największe zmiany w strukturze bezrobotnych zanotowano w grupie osób 44–54 lata (różnica *in minus* o 6,2 punktu procentowego), natomiast w grupie osób 55 lat i więcej (różnica *in plus* 2,8 punktu procentowego) i w grupie osób do 24 lat (różnica *in plus* 2,6 punktu procentowego).

W badanym okresie najwyższy udział osób w wieku 25–34 lata w ogólnej liczbie bezrobotnych odnotowano w województwach: lubelskim (32,6%), podkarpackim (30,8%) i świętokrzyskim (30,6%), natomiast najniższy w województwach: opolskim (26,8%), podlaskim (27,3%), dolnośląskim (27,6%) oraz łódzkim (27,6%).

Trzecim czynnikiem strukturalnym różnicującym populację bezrobotnych jest ich poziom wykształcenia. Większość bezrobotnych zarejestrowanych w urzędach pracy legitymuje się stosunkowo niskim poziomem wykształcenia. Dominującą gru-

pę wśród bezrobotnych stanowią osoby z wykształceniem podstawowym i niepełnym podstawowym oraz zasadniczym zawodowym. Dwie najliczniejsze grupy wśród bezrobotnych to osoby posiadające wykształcenie zasadnicze zawodowe oraz gimnazjalne, podstawowe i niepełne podstawowe (odpowiednio 28,6% i 28,6% w ogólnej liczbie zarejestrowanych bezrobotnych). Obie te populacje łącznie stanowiły 58,0% ogólnej liczby bezrobotnych. Świadectwem ukończenia szkół policealnych i średnich zawodowych legitymowało się 22,2% ogółu bezrobotnych, średnich ogólnokształcących – 10,5%, a dyplomem ukończenia szkół wyższych – 9,0%. W latach 2007–2011 największe zmiany w strukturze bezrobocia odnotowano wśród bezrobotnych posiadających wyższe wykształcenie. Wśród tej grupy bezrobocie wzrosło aż o 65,2%. Nieco mniejsze zmiany w strukturze bezrobocia zanotowano w grupie bezrobotnych z wykształceniem średnim ogólnokształcącym (wzrost o 24,2%) oraz średnim policealnym i średnim zawodowym (wzrost o 2,7%). Z kolei spadek bezrobocia nastąpił wśród osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym, podstawowym i niepełnym podstawowym (o 15,8%) i wykształceniem zasadniczym zawodowym (o 7,4%).

W badanym okresie największy odsetek osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym, podstawowym i niepełnym podstawowym oraz zasadniczym zawodowym odnotowano w województwach: kujawsko-pomorskim (63,9), zachodniopomorskim (63,3%) i warmińsko-mazurskim (62,7%), natomiast najniższy w województwach: lubelskim (49,5%), małopolskim (50,4%) i świętokrzyskim (51,2%).

W latach 2007–2011 liczba osób długotrwale poszukujących pracy (powyżej 12 miesięcy) utrzymywała się na zbliżonym poziomie i stanowiła 30,6% ogólnej liczby zarejestrowanych bezrobotnych. W badanym okresie liczba długotrwale bezrobotnych zmniejszyła się o 25,9%, natomiast wzrosła liczba bezrobotnych pozostających bez pracy poniżej 1 miesiąca (o 33,7%). Osoby pozostające bez pracy stosunkowo krótko, tj. do 1 miesiąca stanowiły 11,1%, od 1 do 3 miesięcy – 20,7%, od 3 do 6 miesięcy – 16,5%, zaś od 6 do 12 miesięcy – 21,1% ogółu bezrobotnych.

Bezrobociem długookresowym częściej dotknięte były kobiety niż mężczyźni. Może to wynikać z tego, że dłużej poszukującymi pracy są osoby reaktywujące się na rynku pracy po dłuższej przerwie w pracy zawodowej. W takiej sytuacji znacznie częściej znajdują się kobiety, co może stanowić ważną przyczynę ich długookresowego bezrobocia. Nadto, struktura odpływów z bezrobocia do pracy wykazuje, że więcej ofert pracy było skierowanych do mężczyzn.

Na bezrobociu długookresowym znacznie częściej były narażone osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym oraz gimnazjalnym, podstawowym i niepełnym podstawowym. Brak konkretnego przygotowania zawodowego stanowi istotną determinantę czasu trwania bezrobocia.

Im dłużej ludzie są bez pracy, tym trudniej jest im znaleźć pracę na stałe. Częściowo wynika to z faktu, że kwalifikacje bezrobotnych długookresowych ulegają obniżeniu i stają się przestarzałe. Przeciętny czas poszukiwania pracy przez osoby bezrobotne w latach 2007–2011 wyniósł blisko 11 miesięcy i dla kobiet był o prawie

półtora miesiąca dłuższy niż dla mężczyzn. Najdłużej, bo blisko 13 miesięcy, pracy poszukiwały osoby w wieku produkcyjnym niemobilnym (45–59 lat dla kobiet i 45–64 lata dla mężczyzn). Bezrobotni o najniższych kwalifikacjach zawodowych – z wykształceniem gimnazjalnym i niższym poszukiwali pracy ponad 11 miesięcy, najkrócej zaś – osoby legitymujące się dyplomem wyższej uczelni (nieco ponad 8 miesięcy). W badanym okresie najwyższy odsetek bezrobotnych wystąpił w województwach: podkarpackim (38,2%), mazowieckim (36,1%) i lubelskim (35,4%), natomiast najniższy w województwie śląskim (24,7%), lubuskim oraz wielkopolskim (po 24,8%).

Konstatując kwestię zmian na rynku pracy, można stwierdzić, że w badanym okresie zaobserwowano następujące prawidłowości:

- wzrosła liczba pracujących (o 4,8%), ale zwiększyła się także liczba bezrobotnych (o 6,6%);
- wskaźnik zatrudnienia w mieście był wyższy niż na wsi o 1,8 punktu procentowego,
- wskaźnik zatrudnienia kobiet był o 1,1 punktu procentowego wyższy aniżeli mężczyzn;
- zatrudnienie w sektorze publicznym obniżyło się o 8,7%, zaś w sektorze prywatnym wzrosło o 3,3%;
- spadło zatrudnienie w sektorze rolniczym (o 10,0%) i przemysłowym (o 2,3%), zaś wzrosło w sektorze usługowym (o 3,8%);
- wzrosła liczba zarejestrowanych bezrobotnych posiadających prawo do zasiłku (o 15,2%);
- wzrosła stopa bezrobocia w kraju o 5,6%;
- obniżyła się stopa bezrobocia wśród osób w wieku 45–54 lata (o 24,4%), zaś wzrosła wśród osób młodych w wieku do 24 lat (o 13,7%);
- wzrosła stopa bezrobocia wśród osób legitymujących się wyższym wykształceniem (o 65,2%).

Reasumując, okres 2007–2011 był trudny dla polskiego rynku pracy, głównie ze względu na spowolnienie tempa wzrostu gospodarczego, ale także z uwagi na rosnącą aktywizację ekonomiczną populacji w wieku produkcyjnym. Zmniejszająca się systematycznie do 2008 r. stopa bezrobocia (7,1% według BAEL) wzrosła ponownie do 11,8% w 2011 r. Jednakże w przekroju terytorialnym, w wielu regionach stopa bezrobocia w 2011 r. była niższa niż w 2007 r. Dotyczyło to głównie bardziej rozwiniętych gospodarczo województw (mazowieckie, dolnośląskie, wielkopolskie), chociaż znaczące obniżenie było także udziałem woj. warmińsko-mazurskiego. Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15–64 lata zwiększył się w tym czasie do 59,3%, najbardziej w województwach o wysokim poziomie rozwoju ekonomicznego (mazowieckie, dolnośląskie, śląskie, wielkopolskie). Niekorzystnie zaś kształtowała się sytuacja na rynku pracy w dwóch województwach Polski Wschodniej: lubelskim i podlaskim, gdzie nastąpił w tym okresie, jednocześnie, spadek wskaźnika zatrudnienia i wzrost stopy bezrobocia, a także w woj. podkarpackim, gdzie co prawda

miał miejsce niewielki wzrost wskaźnika zatrudnienia, ale towarzyszyło mu znaczące zwiększenie bezrobocia.

Kształtowanie się przeciętnego wynagrodzenia brutto

Ważnym wskaźnikiem opisującym sytuację występującą na rynku pracy jest wskaźnik przeciętnego wynagrodzeń brutto (tabela 8).

Tabela 8. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto i jego dynamika w gospodarce narodowej w latach 2007–2011

Wyszczególnienie	Lata				
	2007	2008	2009	2010	2011
Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w gospodarce narodowej (w zł)	2691,03	2943,88	3102,96	3224,98	3399,52
w tym:					
– przeciętne miesięczne wynagrodzenie w sektorze publicznym w zł	3046,54	3411,33	3607,32	3771,32	3961,03
– przeciętne miesięczne wynagrodzenie w sektorze prywatnym w zł	2564,63	2791,44	2922,01	3041,52	3217,95
Wskaźnik wynagrodzenia realnego brutto (okres poprzedni = 100)	105,5	105,9	102,1	101,5	101,2
Dynamika przeciętnych miesięcznych wynagrodzeń brutto (rok poprzedni = 100)	108,7	110,2	105,5	104,0	105,4

Źródło: GUS, 2012a.

W latach 2007–2011 przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto wzrosło o 26,3%. W sektorze publicznym wzrost ten wyniósł 30,0%, a w sektorze prywatnym – 25,5%.

Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w gospodarce narodowej w 2007 r. było wyższe niż w 2006 r. o 8,7%, zaś siła nabywcza przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto była o 6,3% większa niż przed rokiem. W latach 2008–2011 przeciętne miesięczne wynagrodzenie w gospodarce narodowej w stosunku do roku poprzedniego zwiększało się odpowiednio o 10,2%, 5,5%, 3,9% i 5,4%. Z kolei, siła nabywcza przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto w gospodarce narodowej, w odniesieniu do roku wcześniejszego, w latach 2008–2011 wzrastała odpowiednio o 6,0%, 2,1%, 1,5% i 1,2%.

Wyhamowanie tempa wzrostu wynagrodzeń nie miało przełożenia na spadek wynagrodzeń realnych, zarówno w sektorze publicznym, jak i prywatnym. Można to tłumaczyć nienajgorszym stanem polskiej gospodarki oraz wzrostem elastycznego systemu wynagrodzeń, rozumianego jako dostosowanie kosztów systemu płac do sytuacji ekonomicznej przedsiębiorstwa. Praktycznie, od końca lat 90. XX wieku

w Polsce wzrastał permanentnie procentowy udział zmiennej części wynagrodzenia w wynagrodzeniu całkowitym. Stosowanie elastycznych systemów wynagrodzenia daje możliwość skorelowania budżetu wynagrodzeń z rzeczywistymi wynikami ekonomicznymi przedsiębiorstwa, chroniąc w ten sposób przedsiębiorców przed bankructwem i wahaniami koniunktury, a pracowników przez utratą pracy.

W badanym okresie przeciętne wynagrodzenie miesięczne brutto wyższe niż średnie w kraju zanotowano w trzech województwach: mazowieckim (o 26,5%), śląskim (o 2,9%) i pomorskim (o 0,8%), najniższe zaś – w województwie lubuskim (o 14,8%), warmińsko-mazurskim (o 15,4%) i podkarpackim o 16,5% mniejsze niż średnie w kraju.

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza sytuacji na rynku pracy w Polsce w okresie kryzysu finansowo-ekonomicznego pozwala na wyciągnięcie następujących wniosków:

- liczba pracowników i bezrobotnych w okresie kryzysu ulegała falowaniu;
- większość ogółu pracujących stanowili mieszkańcy miast;
- wskaźnik zatrudnienia kształtował się na zbliżonym poziomie i w latach 2007–2011 wyniósł średnio 65,2%;
- zatrudnienie w sektorze publicznym obniżyło się o 8,7%, przy jednoczesnym wzroście zatrudnienia w sektorze prywatnym o 3,3%;
- niewielkiej modyfikacji uległo zatrudnienie w sektorach gospodarki, w dalszym ciągu udział zatrudnienia w przemyśle w Polsce przekraczał, a w usługach nie osiągnął wartości zakładanych w Strategii Rozwoju Kraju;
- zaobserwowano wzrost liczby bezrobotnych, zarówno wśród populacji mężczyzn i kobiet, a także zwiększyła się liczba osób bezrobotnych posiadających prawo do zasiłku;
- wśród bezrobotnych przeważały kobiety, jednakże w okresie kryzysu ich udział w stosunku do ogółu bezrobotnych zmniejszył się o 3,2 punktu procentowego, w dalszym ciągu kobiety są dotknięte bezrobociem długookresowym w większym stopniu niż mężczyźni;
- zjawisko bezrobocia dotyczy głównie ludzi młodych do 34. roku życia, legitymujących się wykształceniem podstawowym i niepełnym podstawowym oraz zasadniczym zawodowym;
- zaobserwowano wyhamowanie tempa wzrostu wynagrodzeń, co nie miało jednak przełożenia na spadek wynagrodzeń realnych.

Summary**The influence of the financial and economic crisis on the labour market in Poland**

The financial and economic crisis which started in the USA towards the end of the first decade of the 21st century affected the economies of all countries on the Old Continent, including Poland. In fact, a visible economic slowdown driven by global recession reached Poland in 2009. The consequences of the crisis-related phenomena have both micro and macroeconomic character. Regarding the first group, these are mainly a falling level of consumption and consumer adaptive behaviour, while the other group mostly consists of shrinking GDP, rising unemployment (mainly cyclical), more enterprises going bankrupt because of Forex options, problems affecting public finances, changes in consumption structure, deteriorating financial situation of households and changes in citizens' lifestyles, as well as deteriorating consumer confidence.

The article aims to analyse the consequences of decelerating economic growth on the levels of basic macroeconomic indicators characterising the labour market: labour force participation rate, rate of employment, employment structure by economic sector, rate of unemployment and average gross pay in national economy.

Keywords: crisis, labour force participation rate, unemployment, rate of unemployment, average monthly gross pay.

Bibliografia

- Blanchard O., Dell'Arcia G., Mauro P. (2010), *Rethinking Macroeconomics Policy*, „IMF Staff Position Note”, 12 luty.
- Cahuc P., Zylberberg A. (2004), *Labor Economics*, The MIT Press, Cambridge–London.
- Cassidy J., (2010) *After the Blowup. Laissez-fair economists do some soul-searching – and finger pointing*, „The New Yorker”, 1 stycznia.
- GUS (2012a), *Aktywność ekonomiczna ludności Polski w 2011 roku*, „Informacje i opracowania statystyczne”, Warszawa.
- GUS (2012b), *Bezrobocie rejestrowane w Polsce w 2011 roku*, „Informacje i opracowania statystyczne”, Warszawa.
- Stiglitz J.E. (2010), *Freefall: America, Free Markets and the Sinking of the World Economy*, New York.
- www.nietakikryzysstraszny.pl/images/Raport_Otwarcia.pdf, dostęp dnia 07.04.2012.
- Zalega T. (2012a), *Konsumpcja w wielkomiejskich gospodarstwach domowych w Polsce w okresie kryzysu finansowo-ekonomicznego*, Warszawa.

Zalega T. (2012b), *Konsumpcja. Determinanty, teorie i modele*, Warszawa.
Zatrudnienie i wynagrodzenie w gospodarce narodowej, (2012), Informacje i opracowania statystyczne, GUS, Warszawa.